

ANNA MAZUR

UNIwersytet Jagielloński
Wydział Prawa i Administracji
E-MAIL: ANNAMAZUR505@GMAIL.COM

Ograniczenia wywozu zabytków ruchomych w prawie polskim i czeskim

STRESZCZENIE

Konieczność ograniczenia swobody przewozu zabytków ruchomych związana jest z przestępczością i ochroną dziedzictwa kulturowego państw. Jednym z filarów, na których oparta jest Unia Europejska, pozostaje swobodny przepływ towarów, nie obowiązuje on jednak bezwzględnie. Art. 36 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej zezwala na ograniczenia ilościowe w przywozie i wywozie między państwami członkowskimi, o ile są one uzasadnione ochroną narodowych dóbr kultury o wartości artystycznej, historycznej lub archeologicznej. Zakazy te nie mogą mieć jedynie charakteru dyskryminującego. W artykule zostanie przedstawiona historia polskiego rozwoju regulacji dotyczących wywozu zabytków oraz krótka analiza uregulowań czeskich. Analizie zostanie poddany casus dotyczący wypożyczenia na wystawę w Tokio cyklu „Słowiańska epopeja” Alfonsa Muchy.

SŁOWA KLUCZOWE

prawo, zabytki, wywóz, ochrona, zakaz, Czechy, Polska

Wstęp

Regulowanie wwozu i wywozu dzieł sztuki jest konieczne z wielu względów, takich jak choćby zapobieganie przestępczości. Ograniczenia mają również doprowadzić do ochrony narodowego dziedzictwa kulturowego. W Polsce w ostatnich latach można zaobserwować zaostrzenie przepisów związanych z wywozem dóbr kultury, do którego doszło w wyniku dążenia do ograniczenia możliwości wypożyczenia na wystawy szczególnie ważnych zabyt-

ków¹. Odmiennie tendencje zauważalne są w Czechach. Tam organy państwa pozwoliły na wywiezienie na wystawę do Tokio cyklu „Słowiańska epopeja” Alfonsa Muchy. W obu państwach podstawę regulacji stanowi prawo unijne.

1. Wywóz zabytków w regulacjach Unii Europejskiej

Kwestie wywozu zabytków są regulowane przez Rozporządzenie Rady (WE) nr 116/2009 z dnia 18 grudnia 2008 roku². Rozporządzenie zawiera katalog dóbr kultury, których wywóz może być ograniczony. Art. 2 ust. 1 Rozporządzenia stanowi, że wywóz poza obszar celny Wspólnoty jest objęty wymogiem przedstawienia stosownego pozwolenia. Wprowadzono ograniczenia związane z wartością, wiekiem oraz znaczeniem dobra kultury. Regulacja ta nie wprowadza daleko idących ograniczeń. Przepisy krajowe nadal są stosowane do wywozu w granicę obszaru celnego Unii Europejskiej oraz wywozu poza ów obszar, jeżeli są surowsze od Rozporządzenia³. Prawo unijne reguluje również kwestie związane z restytucją dóbr nielegalnie wywiezionych z państw członkowskich.

2. Wywóz zabytków z terytorium Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1919–2003

2.1. OKRES II RZECZYPOSPOLITEJ

Wywóz zabytków ruchomych z terytorium Polski był reglamentowany już w pierwszych aktach prawnych po odzyskaniu niepodległości⁴. Początkowo, na skutek doświadczeń związanych z rozbiorami⁵, wprowadzono generalny zakaz wywozu zabytków. Dekret Rady Regencyjnej o opiece nad zabytkami sztuki i kultury w art. 16 stanowił, że „zabrania się wywozu z granic Państwa Polskiego zabytków ruchomych i ich części”⁶. Katalog zabytków ruchomych został przedstawiony w sposób otwarty w art. 18 Dekretu,

---

¹ R. Krupa-Dąbrowska, *Ruchome zabytki trafią na Listę Skarbów Dziedzictwa*, [online] <http://www.rp.pl/Prawo-dla-Ciebie/309199987-Ruchome-zabytki-trafia-na-Liste-Skarbow-Dziedzictwa.html>, [dostęp: 24.03.2017].

² DzU UE L 2009.39.1.

³ K. Zalańska, K. Zeidler, *Wykład prawa ochrony zabytków*, Warszawa–Gdańsk 2015.

⁴ J. Pruszyński, *Dziedzictwo kultury Polski. Jego straty i ochrona prawna*, t. I, Kraków 2001, s. 311–312.

⁵ L. H. Nicholas, *The Rape of Europa. The Fate of Europe's Treasures in the Third Reich and the Second World War*, New York 1995, s. 58–59.

⁶ DzU 1918, nr 16, poz. 36.

w którym wymieniono na przykład ludowe sprzęty domowe, ołtarze, ambony. Art. 11 Dekretu wprowadził domniemanie, na mocy którego wszelkie ruchome dzieło, świadczące o sztuce i kulturze epok ubiegłych, istniejące nie mniej niż 50 lat, stanowiło przedmiot ochrony bez względu na wpis do odpowiedniego rejestru. Możliwe było również uznanie za zabytek rzeczy ruchomej niespełniającej przesłanki wieku. Działo się to na mocy specjalnej decyzji Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Na podstawie art. 22 Dekretu, w przypadku zagrożenia wywozu za granicę zabytku znajdującego się we własności prywatnej, rząd miał prawo wywłaszczyć go na rzecz jednego z muzeów narodowych⁷.

Podobne postanowienia zostały powtórzone w Rozporządzeniu Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 6 marca 1928 roku o opiece nad zabytkami⁸. W art. 2 Rozporządzenia wskazano otwarty katalog dóbr, które mogą być uznane za zabytki. Art. 21 Rozporządzenia stanowił, że **zabytki nie mogą być wywożone z granic Państwa Polskiego bez zezwolenia władzy konserwatorskiej pierwszej instancji**⁹. Zakaz ten miał charakter generalny i dotyczył każdego zabytku. Organy konserwatorskie I instancji działały w oparciu o swobodne uznanie administracyjne, ponieważ Rozporządzenie nie przewidywało żadnych przesłanek, jakie musiałyby spełnić zabytek, by można go było wywieźć za granicę. Możliwość wywłaszczenia w przypadku zagrożenia wywozem za granicę wprowadzono jedynie wobec zabytków należących do określonych przez Rozporządzenie podmiotów¹⁰. Na mocy art. 17 Rozporządzenia w przypadku groźby niepowetowanej szkody władze konserwatorskie miały prawo wydać zarządzenie zmierzające do zapobieżenia wywozowi zabytku za granicę¹¹. Art. 40 przewidywał odpo-

---

⁷ Wywłaszczenia dokonywano na podstawie reskryptu Rady Regencyjnej (art. 28 Dekretu). Właściciel w ciągu roku mógł zażądać odszkodowania, które było wypłacane na mocy decyzji konserwatora lub Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Na mocy art. 32 Dekretu, gdy decyzja nie czyniła zadość żądaniu wywłaszczonego właściciela, mógł on wystąpić na drogę sądową.

⁸ DzU 1928, nr 29, poz. 265.

⁹ Art. 5 ust. 1 Rozporządzenia z 6 marca 1928 r. o opiece nad zabytkami – Opiekę nad zabytkami sprawują władze konserwatorskie. Władzami konserwatorskimi pierwszej instancji są wojewódzkie władze administracji ogólnej. Władzą konserwatorską drugiej instancji jest Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.

¹⁰ Na mocy art. 13 Rozporządzenia z 6 marca 1928 r. o opiece nad zabytkami wywłaszczenie było możliwe wobec zabytków znajdujących się w zarządzie związków komunalnych, gmin wyznaniowych, osób prawnych kościelnych i zakonnych Kościoła katolickiego, wszelkich w ogóle korporacji publiczno-prawnych, jak również stowarzyszeń posiadających osobowość prawną, które mają na celu opiekę nad zabytkami.

¹¹ Art. 17 Rozporządzenia z 6 marca 1928 r. o opiece nad zabytkami stanowi, że jeżeli zabytkom należącym do osób wymienionych w art. 13 grozi niedozwolony wywóz za

wiedzialność karną za nielegalny wywóz. Sprawcy groziła kara aresztu do lat trzech lub grzywna.

2.2. DEKRET Z 1 MARCA 1946 ROKU O REJESTRACJI I ZAKAZIE WYWOZU DZIEŁ SZTUKI PLASTYCZNEJ ORAZ PRZEDMIOTÓW O WARTOŚCI ARTYSTYCZNEJ, HISTORYCZNEJ LUB KULTURALNEJ¹²

Dekret z 1 marca 1946 roku o rejestracji i zakazie wywozu dzieł sztuki plastycznej oraz przedmiotów o wartości artystycznej, historycznej lub kulturalnej naruszał znacząco prawo własności. Na mocy art. 1 Dekretu każdy, kto miał w posiadaniu lub władaniu dzieło sztuki lub przedmiot o wartości artystycznej, historycznej lub kulturalnej, był zobowiązany do zarejestrowania go. Art. 3 Dekretu **wprowadzał zakaz wywozu poza granicę Państwa Polskiego bez zezwolenia** dzieł sztuki plastycznej oraz przedmiotów o wartości artystycznej, historycznej lub kulturalnej. Z obowiązywania aktu na mocy art. 4 wyłączono dzieła sztuki twórców żyjących i przedmioty sztuki stosowanej wytworzone po 9 maja 1945 roku. Zgodnie z art. 5 Dekretu organem właściwym do wydawania zezwoleń był Minister Kultury i Sztuki. Dekret nie wprowadzał rozróżnienia między zezwoleniem na wywóz stały i czasowy, jednakże zastrzeżono, że zezwolenie może być wydane pod warunkiem sprowadzenia dzieła z powrotem w oznaczonym terminie. Art. 7 Dekretu wprowadzał odpowiedzialność karną za wywóz dzieła lub przedmiotu. Czyn ten był zagrożony karą więzienia do lat trzech oraz grzywny, a sąd musiał orzec o przepadku przedmiotu.

2.3. USTAWA O OCHRONIE DÓBR KULTURY Z DNIA 15 LUTEGO 1962 ROKU¹³

Ustawa o ochronie dóbr kultury z dnia 15 lutego 1962 roku (dalej: u.o.d.k.) wprowadziła znaczące zmiany w regulacjach dotyczących wywozu za granicę zabytków ruchomych. Art. 41 ust. 1 u.o.d.k. wprowadził **generalny zakaz wywozu zabytków**. Jednakże w art. 42 ust. 1 wymieniono dobra kultury, które nie podlegają zakazowi wywozu. Do tej kategorii należały dobra, które można było wywozić z kraju po uzyskaniu zaświadczenia wo-

---

granicę, a zwłoka mogłaby spowodować niepowetowaną szkodę, władze konserwatorskie mają prawo wydawać zarządzenia zmierzające do zapobieżenia wywozowi zabytku za granicę, a nawet wziąć zabytki czasowo w zarząd państwowy, a w szczególności przenieść je do muzeów lub bibliotek państwowych lub publicznych aż do usunięcia niebezpieczeństwa.

¹² DzU 1946, nr 14, poz. 99.

¹³ DzU 1962, nr 10, poz. 48.

jewódzkiego konserwatora zabytków lub Biblioteki Narodowej w Warszawie. Zgodnie z rozporządzeniem Ministra Kultury i Sztuki z dnia 30 czerwca 1965 roku w sprawie trybu zgłaszania wniosków oraz wydawania zaświadczeń i zezwoleń na wywóz za granicę dóbr kultury¹⁴ organami właściwymi do wydania zezwolenia były: Biblioteka Narodowa w Warszawie, Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych oraz konserwator zabytków. Wyjątkiem był wniosek o wywóz na stałe instrumentu muzycznego o wysokiej wartości artystycznej, muzealnej lub historycznej, który należało złożyć do Ministra Kultury i Sztuki.

Zgodnie z § 5 Rozporządzenia organ wydawał decyzję, stwierdzając, że przedmiot objęty wnioskiem podlega zakazowi wywozu, wydawał zezwolenie na czasowy wywóz dobra za granicę lub odmawiał jego wydania, a wniosek o zezwolenie na wywóz stały przekazywał ministrowi. Zezwolenie na czasowy wywóz zgodnie z § 7 pkt 1 Rozporządzenia mogło być wydane na okres 10 lat. Dokument sporządzano w dwóch egzemplarzach – jeden dla urzędu celnego, a drugi dla otrzymującego zezwolenie. Jeszcze większe ograniczenia zostały wprowadzone w 1973 roku na mocy „Decyzji nr 1” Ministra Kultury i Sztuki w sprawie zakazu wywozu dóbr kultury za granicę¹⁵. Na jego podstawie zawieszono do odwołania wydawanie zaświadczeń wymienionych w art. 42 ust. 2 ustawy przez wojewódzkich konserwatorów zabytków. Wnioski były odtąd rozpatrywane przez komisję złożoną z pracowników Muzeum Narodowego i Instytutu Sztuki PAN¹⁶. „Decyzja nr 1” utraciła moc 30 marca 2001 roku¹⁷.

2.4. USTAWA Z DNIA 23 LIPCA 2003 ROKU O OCHRONIE ZABYTEKÓW I OPIECE NAD ZABYTEKAMI (DALEJ: U.Z.O.Z)¹⁸

Wojewódzki Sąd Administracyjny w Warszawie w wyroku z dnia 13 marca 2006 roku¹⁹ zauważył, że ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zasadniczo dopuszcza wywóz zabytków za granicę²⁰, pod warunkiem jednak, że nie spowoduje to – w przypadku wy-

¹⁴ DzU 1965, nr 31, poz. 206.

¹⁵ J. Pruszyński, op. cit., s. 325.

¹⁶ Ibidem, s. 326.

¹⁷ M.P.2001.47.782.

¹⁸ DzU 2014.1446 j.t.

¹⁹ Wyrok WSA w Warszawie z dnia 13 marca 2006 r., I SA/Wa 1019/05, Legalis numer 311584.

²⁰ Prof. Juliusz Chrościcki optował za odrzuceniem ustawy, deklarując napisanie przez polskich akademików nowej w ciągu trzech, czterech miesięcy. Najistotniejszym zarzu-

wozu stałego – uszczerbku dla dziedzictwa narodowego. Zakaz wywozu dzieł sztuki za granicę to wyjątek od ogólnej reguły, jaką jest zgoda na ich wywóz. Wynika z tego, że jak każdy wyjątek, musi być interpretowany w sposób ścisły i przy pełnym wyjaśnieniu stanu faktycznego sprawy.

Obecnie obowiązująca ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami stanowi kompromis między interesem publicznym i prywatnym²¹. W czasie prac nad Ustawą największe wątpliwości budziła kwestia dopuszczalności wywozu zabytków²². **Ustawa jako zasadę wprowadza brak ograniczeń w wywozie zabytków.** Art. 51 u.z.o.z. zawiera enumeratywny katalog dóbr kultury, na których wywiezienie należy uzyskać zezwolenie. Do kategorii tej zaliczone są między innymi wykonane na dowolnym materiale akwarele, gwasze i pastele, które mają więcej niż 50 lat, a ich wartość jest wyższa niż 16 000 zł. Ustawa wprowadza zatem dwa kryteria – cenę oraz wiek zabytku.

Art. 59 ust. 1 u.z.o.z. zawiera katalog zabytków, na których wywiezienie nie trzeba uzyskiwać pozwolenia. Do tej kategorii zaliczają się między innymi zabytki nieobjęte kategoriami wskazanymi w art. 51 ust. 1 u.z.o.z. czy dzieła twórców żyjących. Jeżeli wywóz zabytku jest dokonywany bez pozwolenia, o którym mowa w art. 51 ust. 1 i 3 u.z.o.z., a cechy zabytku wskazują, że jego wywóz wymaga pozwolenia, organ Straży Granicznej lub organ celny może zażądać od osoby dokonującej wywozu zabytku okazania dokumentu potwierdzającego fakt, że wywożony zabytek nie wymaga pozwolenia. Dokumentami potwierdzającymi mogą być między innymi wycena, faktura zakupu czy też ocena wskazująca czas powstania zabytku. W przypadku, gdy osoba dokonująca wywozu zabytku nie przedstawi dokumentu, o którym mowa w art. 59 ust. 2 u.z.o.z., lub istnieje uzasadniona obawa, że dokument ten nie jest wiarygodny, organ Straży Granicznej lub organ celny może zatrzymać zabytek na czas niezbędny do ustalenia, czy jego wywóz mógł być dokonywany bez pozwolenia, o którym mowa w art. 51 ust. 1 i 3 u.z.o.z.

---

tem wobec tej ustawy jest, zdaniem profesora, zbyt restrykcyjnie ograniczona możliwość wywozu zabytków i dzieł sztuki za granicę oraz ograniczenie możliwości handlu nimi po naszym wejściu do Unii Europejskiej. Komisja otrzymała też opinie na piśmie od prof. Jana Pruszyńskiego i prof. Wiktora Zina. W obu opiniach podtrzymano wniosek o odrzucenie ustawy. Nadeszła też opinia ze Stowarzyszenia Antykwaryuszy Polskich, surowo oceniająca ustawę i jej rozstrzygnięcia dotyczące możliwości wywozu dzieł antykwarycznych i handlu nimi. Zob. Diariusz Senatu VII Kadencji nr 42, [online] <http://ww2.senat.pl/k6/dok/diar/42/4206b.htm> [dostęp: 13.08.2017].

²¹ A. Jagielska-Burduk, *Zabytek ruchomy*, Warszawa 2011, s. 149.

²² K. Zeidler, *Prawo ochrony dziedzictwa kultury*, Warszawa–Kraków 2007, s. 181.

Zezwolenie na wywóz może być jednorazowe lub czasowe. Wywóz czasowy zgodnie z art. 51 ust. 2 u.z.o.z. jest możliwy, gdy posiadacz daje rękojmię, że zabytek nie ulegnie zniszczeniu lub uszkodzeniu i zostanie przywieziony do kraju przed upływem terminu ważności pozwolenia. Art. 51 ust. 3 u.z.o.z. wprowadza trzy rodzaje pozwoleń na czasowy wywóz:

- 1) jednorazowe pozwolenie na czasowy wywóz zabytku za granicę;
- 2) wielokrotne pozwolenie indywidualne na czasowy wywóz zabytku za granicę;
- 3) wielokrotne pozwolenie ogólne na czasowy wywóz zabytku²³.

Art. 51 ust. 4 zawiera katalog zabytków, które nie mogą być wywożone na stałe. Należą do nich zabytki wpisane do rejestru, na Listę Skarbów Dziedzictwa²⁴, wchodzące w skład zbiorów publicznych, które stanowią własność Skarbu Państwa, jednostek samorządu terytorialnego lub innych jednostek organizacyjnych zaliczanych do sektora finansów publicznych, wpisane do inwentarza muzeum albo wchodzące w skład narodowego zasobu bibliotecznego.

Organem właściwym do wydania jednorazowego zezwolenia na stały wywóz jest minister do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Art. 52 ust. 1 u.z.o.z. wprowadza generalną zasadę, że minister jest zobowiązany do wydania zezwolenia na wywóz, chyba że zgodnie z art. 52 ust. 1a u.z.o.z. zabytek posiada szczególną wartość dla dziedzictwa kulturowego. Należy podkreślić ponownie, że zakaz wywozu dzieł sztuki za granicę jest wyjątkiem od ogólnej reguły, jaką jest zgoda na ich wywóz. Wynika z tego, że jak każdy wyjątek, musi on być interpretowany w sposób ścisły i przy pełnym wyjaśnieniu stanu faktycznego sprawy. Ze względu na użycie nieścisłego wyrażenia wydanie pozwolenia lub decyzji o odmowie oparte jest na swobodnym uznaniu organu administracji państwowej.

---

²³ K. Zalaśńska K. Zeidler, op. cit., s. 118–119.

²⁴ Lista Skarbów Dziedzictwa to forma ochrony zabytków wprowadzona do u.z.o.z. na mocy ustawy o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ustawy o muzeach z dnia 10 lipca 2015 roku, która weszła w życie 25 listopada 2016 roku, budząc kontrowersje ze względu na daleko idące ograniczenie prawa własności. Trybunał Konstytucyjny przesądził o zgodności z Konstytucją Listy Skarbów Dziedzictwa w wyroku Kp 2/15. Na listę wpisuje się zabytek ruchomy o szczególnej wartości dla dziedzictwa kulturowego na mocy decyzji ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego z urzędu lub na wniosek. Skreślenie z listy następuje na podstawie decyzji ministra.

Jednorazowe pozwolenie na czasowy wywóz zabytku za granicę zgodnie z art. 53 ust. 1 u.z.o.z. wydaje wojewódzki konserwator zabytków na wniosek podmiotu, który chce wywieźć zabytek za granicę w celach użytkowych lub wystawienniczych albo dla przeprowadzenia prac konserwatorskich. Minister jest organem właściwym w sprawach dotyczących zabytków wpisanych na Listę Skarbów Dziedzictwa. Zabytek może być wywieziony w ciągu 3 lat od dnia wydania zezwolenia.

Wielokrotne pozwolenie indywidualne na czasowy wywóz zabytku za granicę wydaje na podstawie art. 54 ust. 1 u.z.o.z. wojewódzki konserwator zabytków na wniosek podmiotu, w którego posiadaniu znajduje się zabytek, mającego zamiar wielokrotnie wywozić go za granicę w celach użytkowych lub wystawienniczych. Pozwolenie takie nie może zostać wydane dla zabytków wpisanych na Listę Skarbów Dziedzictwa. Termin ważności takiego pozwolenia nie może być dłuższy niż 3 lata. Na mocy art. 55 ust. 1 u.z.o.z. wielokrotne pozwolenie ogólne na czasowy wywóz zabytków za granicę wydaje wojewódzki konserwator zabytków na wniosek muzeum lub innej instytucji kultury, która w związku z prowadzoną działalnością zamierza wielokrotnie wywozić za granicę swoje zbiory, w całości lub w części, w celach wystawienniczych. Na mocy art. 55 ust. 3 u.z.o.z. zezwolenie może być wydane na okres nie dłuższy niż 5 lat.

Cofnięcie pozwolenia na wywóz zgodnie z art. 56 ust. 3 u.z.o.z. może nastąpić, gdy stan zabytku uległ pogorszeniu lub wyszły na jaw nowe fakty i okoliczności świadczące o tym, że wnioskodawca nie daje rękojmi. Niemożliwe jest cofnięcie zezwolenia na stały wywóz zabytku. Po wygaśnięciu pozwolenia, zgodnie z art. 57 ust. 1 u.z.o.z., podmiot uprawniony zobowiązany jest poinformować wojewódzkiego konserwatora zabytków o przywiezieniu zabytku na terytorium Polski.

Odrębna procedura została zastrzeżona dla zabytków wchodzących w skład zbiorów publicznych, które stanowią własność Skarbu Państwa, jednostek samorządu terytorialnego oraz innych jednostek organizacyjnych zaliczanych do sektora finansów publicznych, lub zabytków znajdujących się w ich posiadaniu albo wchodzących w skład narodowego zasobu bibliotecznego, czasowo wywiezionych za granicę w celach wystawienniczych albo w celu urzędzenia wewnątrz polskich przedstawicielstw dyplomatycznych lub urzędów konsularnych. Zgodnie z art. 56 ust. 2 u.z.o.z. nie muszą one być przywożone do kraju. Konieczne jest ponowne wystąpienie o udzielenie pozwolenia na 90 dni przed wygaśnięciem obowiązującego pozwolenia.

Po wygaśnięciu pozwolenia podmiot posiadający zabytek, na mocy art. 57 ust. 4 u.z.o.z., na wezwanie ministra właściwego do spraw kultury i dzie-

dzictwa narodowego może być zobowiązany do przedstawienia go w celu dokonania oględzin.

Zgodnie z art. 109 ust. 1 u.z.o.z. wywóz zabytku za granicę albo nieprzywieszenie go zza granicy po wygaśnięciu pozwolenia stanowi przestępstwo zagrożone karą pozbawienia wolności od trzech miesięcy do pięciu lat. Jeżeli sprawca czynu określonego w ust. 1 działa nieumyślnie, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat dwóch.

Kwestie formalne związane z wywozem zabytków uregulowane są w Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 roku²⁵. § 7 Rozporządzenia jako obligatoryjny dowód w postępowaniu w przedmiocie pozwolenia na wywóz zabytku (innego niż ogólne) wskazuje oględziny zabytku.

W przypadku wydania decyzji odmownej podmiotowi przysługuje złożenie odwołania lub wniosku o ponowne rozpatrzenie sprawy, co w konsekwencji może doprowadzić do postępowania przed sądem administracyjnym.

2.5. ZMIANY WPROWADZONE NA MOCY USTAWY Z DNIA 25 MAJA 2017 ROKU O RESTYTUCJI DÓBR KULTURY

Kamil Zeidler już w 2007 roku postulował liberalizację prawa ograniczającego wywóz zabytków, zwracając uwagę na fakt, iż ogranicza to rozwój polskiego rynku sztuki²⁶. Postulował jedynie ograniczenie wywozu zabytków do kategorii skarbów narodowych. Art. 54 pkt 8 ustawy o restytucji narodowych dóbr, uchwalony na podstawie projektu przedstawianego w druku sejmowym 1371²⁷, wprowadza jeszcze dalej idące obostrzenia. Przewiduje on wyjątki od zakazu wywozu w przypadku zwrotu zagranicznego narodowego dobra kultury lub dzieła twórcy żyjącego, które wyprowadzono z naruszeniem prawa z terytorium państwa Unii Europejskiej od dnia 1 stycznia 1993 roku i które znajduje się na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej. Dodatkowo ustawa o restytucji nowelizuje art. 59 ust. 1 pkt 1 u.z.o.z., który w nowym brzmieniu będzie stanowił, iż „pozwolenia na wywóz za granicę nie wymagają zabytki nieobjęte kategoriami wskazanymi w art. 51 ust. 1, niewpisane do rejestru albo na Listę Skarbów Dziedzictwa, albo inwentarzy muzeów albo niewchodzące w skład narodowego zasobu bibliotecznego”²⁸.

²⁵ DzU 2011, nr 89, poz. 510.

²⁶ K. Zeidler, op. cit., s. 189.

²⁷ DzU 2017, poz. 1086.

²⁸ Druk 1371, Sejm VIII Kadencji.

Oznacza to, że muzea będą musiały uzyskiwać zgodę na wywóz wszelkich zabytków znajdujących się w ich zbiorach. Ustawa przewiduje również nowelizację art. 14a ust. 1 u.z.o.z. Ustawodawca wprowadzi sprecyzowany katalog dóbr, które mogą zostać wpisane na Listę Dóbr Kultury. Katalog ten został powielony z art. 51 ust. 1 u.z.o.z., który był wzorowany na Rozporządzeniu Rady (WE) nr 116/2009 w sprawie wywozu dóbr kultury²⁹. Konsekwencją uchwalenia ustawy w brzmieniu zaproponowanym w projekcie jest zaostrzenie prawa dotyczącego wywozu zabytków za granicę.

3. Wywóz zabytków z terytorium Republiki Czeskiej

3.1. REGULACJE PRAWNE DOTYCZĄCE WYWOZU ZABYTKÓW W CZECHACH

W Preambule do Konstytucji Czech z 16 grudnia 1992 roku³⁰ wskazano, że obywatele Czech zobowiązują się chronić i rozwijać swoje naturalne, kulturalne, materialne i duchowe dziedzictwo. Kwestie ochrony zabytków uregulowane są w ustawie o opiece nad zabytkami z 30 marca 1987 roku³¹ (dalej „Ustawa”). Ministerstwo kultury Czech, zgodnie z § 2 pkt 1 Ustawy, uznaje za zabytki kultury ruchomości i nieruchomości (lub ich zbiory), które są ważnymi dokumentami rozwoju historycznego, sposobu życia i rozwoju społeczności od czasów najdawniejszych do chwili obecnej, przejawami twórczych zdolności człowieka w najróżniejszych dziedzinach działalności, mającymi wartość rewolucyjną, historyczną, artystyczną, naukową i techniczną lub mającymi związek ze znaną osobą lub wydarzeniem historycznym. Zgodnie z regulacją § 20 ust. 1 Ustawy zabytek kultury może być wystawiany za granicę, wypożyczony za granicę lub wywieziony za granicę w innych celach za uprzednią zgodą Ministra Kultury. W przypadku narodowych zabytków kultury zgodę wydaje Rząd Republiki Czeskiej³². Zgodnie z § 20 ust. 4 Ustawy szczegółowe kwestie dotyczące wywozu zostały uregulowane przez odrębną ustawę.

---

²⁹ Wprowadzenie wysokich progów wartości umożliwiającej wpisanie zabytku na Listę Skarbów Dziedzictwa wydaje się błędne. Trudno dokonać wyceny zabytku ruchomego o szczególnej wartości dla dziedzictwa kulturowego ze względu na brak podobnych obiektów na rynku, a wykonana w ten sposób wycena będzie się opierała na spekulacjach. Przez to może dojść do wielu naruszeń. Co więcej, na liście mogą się nie znaleźć obiekty, których szczególna ochrona jest konieczna.

³⁰ Ústava České republiky 1/1993 Sb. poslední změna zákona: 1.06.2013.

³¹ Zákon č. 20/1987 Sb.

³² § 20 ust. 2 Ustawy stanowi, że przedmiot wykazujący cechy zabytku kulturowego zgodnie z § 2 pkt 1 może być wwieziony na stałe do Republiki Czeskiej tylko za zgodą właściwego organu państwowego kraju, z którego ma być importowany, pod warunkiem, że zasada wzajemności jest gwarantowana.

Kwestia wywozu zabytków regulowana jest przez ustawę z 23 marca 1994 roku³³ o sprzedaży, wywozie obiektów o wartości kulturowej (dalej: u.s.w.). Zgodnie z § 1 pkt 1 u.s.w. rzeczami o wartości kulturalnej, do których ma zastosowanie Ustawa, są przedmioty naturalne lub ludzkie artefakty, lub ich zbiory, które są znaczące dla historii, literatury, nauki lub techniki i spełniają wymagania określone w Załączniku nr 1. Dokument ten jako kryteria wymienia wartość oraz datę powstania. Na mocy § 1 ust. 2 u.s.w. nie stosuje się do sprzedaży i wywozu zabytków kultury i narodowych zabytków kultury zarejestrowanych w kolekcjach typu muzealnego oraz elementów takich kolekcji, archiwów i dzieł żyjących twórców, a także ruchomości wwiezionych do Czech na czasowy użytek. Wywóz za granicę zabytków kulturowych Czech jest możliwy, zgodnie z § 2 ust. 1 u.s.w., po uzyskaniu certyfikatu na czas określony lub na wywóz stały. Zezwolenie na wywóz stały może być udzielone na mocy § 2 ust. 5 u.s.w., o ile obiekt zabytkowy nie jest chroniony na podstawie szczególnych ustaw, nie wykazuje cech obiektów chronionych na podstawie szczególnych regulacji i nie jest zawarty w Punkcie XVII Załącznika nr 1. Certyfikat, zgodnie z § 2 ust. 2 u.s.w., wydawany jest na wniosek przez muzea, galerie, biblioteki, organy Narodowego Instytutu Dziedzictwa i Ministra Kultury.

§ 4–6 u.s.w. regulują kwestie proceduralne. Na mocy § 4 ust. 1 wniosek składa się na formularzu stanowiącym załącznik do ustawy, kierując go do organu właściwego ze względu na miejsce pobytu lub siedzibę wnioskodawcy. Właściciel jest zobowiązany do umożliwienia przeprowadzenia oględzin dzieła. § 5 u.s.w. określa maksymalne terminy trwania postępowania. W przypadku rozstrzygnięcia przez specjalistyczne organy termin ten wynosi 21 dni. W przypadku, gdy organy te nie są w stanie rozstrzygnąć sprawy, zobowiązane są przekazać ją do Ministra Kultury, który wydaje decyzję w terminie 3 miesięcy. Zgodnie z § 6 ust. 1 u.s.w. właściciel otrzymuje trzy kopie pozwolenia – B, C i D, a kopia A jest przechowywana w archiwum Ministerstwa Kultury przez 20 lat. Pozwolenie na wywóz czasowy na mocy § 6 ust. 3 u.s.w. może być wykorzystywane nie dłużej niż 5 lat, a na wywóz na stałe – przez 3 lata (§ 6 ust. 4 u.s.w.).

§ 8 ust. 1 u.s.w. wprowadza odpowiedzialność karną za wywożenie lub wywiezienie dobra o wartości kulturowej bez pozwolenia. Ustawa przewiduje karę grzywny. Ciekawym rozwiązaniem jest przewidziane w § 8 ust. 7 u.s.w. wprowadzenie odpowiedzialności wyspecjalizowanego organu, który nie przekazał sprawy ministrowi. Organ zobowiązany jest do zapłaty grzywny.

---

³³ Zákon č. 71/1994 Sb.

Kolejnym aktem prawnym regulującym wywóz dóbr kultury jest ustawa z 25 kwietnia 2002 roku o wywozie niektórych dóbr kultury poza obszar celny Wspólnoty Europejskiej³⁴ (dalej: u.w.n.d.). Na mocy § 4 u.w.n.d. wniosek o wydanie pozwolenia na wywóz powinien być złożony wraz z homologacją, zezwoleniem lub świadectwem wydanym na podstawie specjalnych przepisów, ewentualnie wraz z wnioskiem o zatwierdzenie lub wnioskiem o udzielenie zezwolenia na formularzu wydanym przez Ministerstwo Kultury. Zgodnie z § 5 ust. 3 u.w.n.d. dobra kultury mogą być eksportowane tylko w ciągu 12 miesięcy od daty wydania zezwolenia na wywóz. § 7 u.w.n.d. przewiduje odpowiedzialność karną za wywóz zabytku bez pozwolenia. Ustawa przewiduje jedynie kary pieniężne i grzywny.

3.2. „SŁOWIAŃSKA EPOPEJA” ALFONSA MUCHY – STUDIUM PRZYPADKU

Ostatnio w Czechach kontrowersje wzbudziła kwestia wywozu dwudziestu płócien składających się na cykl „Słowiańska epopeja” Alfonsa Muchy, przedstawiających mitologię i historię Czech oraz innych ludów słowiańskich³⁵. Wspólnie z fundatorem projektu, Charlesem Richardem Crane’em, Mucha podarował cykl miastu Praga w październiku 1928 roku, pod warunkiem, że miasto wybuduje stałe miejsce, w którym będzie wystawiana ta seria.

Zgodnie z procedurami przewidzianymi przez ustawę z dnia 23 marca 1994 roku o sprzedaży i wywozie obiektów o wartości kulturowej oraz ustawę z dnia 25 kwietnia 2002 roku o wywozie niektórych dóbr kultury poza obszar celny Wspólnoty Europejskiej pozwolenie na wywóz musi wydać Minister Kultury. Zostało ono wydane 6 grudnia 2016 roku, jednakże jedynie na wywóz do Tokio.

Wywóz „Epopei” stał się pretekstem do wystąpienia z powództwem spadkobierców Alfonsa Muchy o unieważnienie darowizny ze względu na naruszenie umowy z 1928 roku. Miasto odpiera ten zarzut, tłumacząc, że podróż cyklu pozwoli zgromadzić środki konieczne do realizacji zastrzeżonego warunku. Początkowo planowano wypożyczenie „Słowiańskiej epopei” do Japonii, Chin, Korei Południowej i Stanów Zjednoczonych. Pomysł ten został szeroko skrytykowany przez środowisko konserwatorskie w Czechach³⁶.

³⁴ Zákon č. 214/2002 Sb.

³⁵ P. J. Heijmans, *Czech Artist’s Grandson Sues to Block Loan of Works to Tokyo*, [online] https://www.nytimes.com/2017/01/06/arts/design/alphonse-mucha-slav-epic.html?_r=0 [dostęp: 24.03.2017].

³⁶ Sprzeciw wyraziło Stowarzyszenie na Rzecz Ochrony i Rozwoju Dziedzictwa Kulturowego, [online] <http://www.asorkd.cz/wp-content/uploads/2010/12/ZP-Odborná-odpověď-na-web-MK.pdf> [dostęp: 13.03.2017].

Członkini prezydium Stowarzyszenia na Rzecz Ochrony i Rozwoju Dziedzictwa Kulturowego – Zuzana Poláková – zarzuciła pozwoleniu z 6 grudnia 2016 roku naruszenie § 5 ust. 3 ustawy z 25 kwietnia 2002 roku o wywozie niektórych dóbr kultury poza obszar celny Wspólnoty Europejskiej, ponieważ pozwolenie wydano na okres dłuższy niż 12 miesięcy. Przeciwno wywozowi był również Czeski Komitet ICOMOS³⁷, który w stanowisku z 19 czerwca 2016 roku stwierdził, że „należy uznać za bardzo niepożądany i niepoważny zamiar [wywozu „Słowiańskiej epopei”], zarówno jeśli chodzi o kolosalne ryzyko uszkodzenia ogromnych płócien i bardzo delikatną tkaninę, jak i pod względem godności i suwerenności Państwa”³⁸. Co więcej, Czeski Komitet ICOMOS zwrócił uwagę na to, że „**odpowiedzialne podejście do dziedzictwa kulturowego narodów musi zawsze mieć pierwszeństwo przed korzyściami majątkowymi i interesami politycznymi**”³⁹. Dzięki takiej reakcji udało się ograniczyć podróż „Słowiańskiej epopei” jedynie do wystawy w Tokio⁴⁰.

Fundacja Muchy⁴¹ wraz ze Stowarzyszeniem na Rzecz Ochrony i Rozwoju Dziedzictwa Kulturowego przygotowały petycję o nadużyciu związanym z wywozem bezcennego cyklu⁴². W dokumencie zwrócono uwagę na fakt, iż już w 1936 roku nie udzielono pozwolenia na wywóz obrazów ze względu na ogromny rozmiar płócien. Jan Mucha, wnuk Alfonsa Muchy i członek Fundacji Muchy, zapowiedział, że jest w stanie zdobyć dofinansowanie prywatnych fundatorów oraz Unii Europejskiej, które pozwoli na stworzenie odpowiedniej przestrzeni dla cyklu. Proces sądowy trwa nadal.

---

³⁷ Międzynarodowa Rada Ochrony Zabytków i Miejsc Historycznych utworzona w 1965 roku.

³⁸ ICOMOS, Conseil international des monuments et des sites, *Slovanská epopej ohrožena*, [online] <http://icomos.cz/index.php/en/pamatky-unesco/78-slovanska-epopej-ohrozena> [dostęp: 15.03.2017].

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ Zdjęcia umieszczone przez Fundację Muchy wskazują na liczne pęknięcia płótna po rozstawieniu wystawy w Japonii, zob. Zdjęcia „Słowiańskiej epopei”, [online] <https://www.facebook.com/AlphonseMucha/posts/10154075817126324> [dostęp: 21.03.2017].

⁴¹ Fundacja Muchy jest niezależną organizacją non-profit, działającą w celu zachowania i promowania prac Alfonsa Muchy.

⁴² 23 marca 2017 roku petycję podpisało 10 559 osób. Zob. Petycja Fundacji Alfonsa Muchy przeciwko wywozowi „Słowiańskiej epopei”, [online] <http://www.zachrante-epopej.cz/en/> [dostęp: 21.03.2017].

Wnioski

Wprowadzenie ograniczenia w wywozie zabytków za granicę jest koniecznym narzędziem w procesie ochrony dóbr kultury. Dodatkowo pozwala ono na ograniczenie kradzieży dzieł sztuki. Wprowadzenie strefy Schengen zmniejszyło znaczenie zezwoleń na rynku wewnętrznym Unii Europejskiej, ale nadal pozwalają one na wykrycie wielu nieprawidłowości. Polskie regulacje wskazują na ponowne tendencje zmierzające do zaostrzenia prawa. Tak ukształtowane regulacje prowadzą do ograniczenia obrotu zabytkami i dobrami kultury. W szczególności cudzoziemcom trudno przejść przez procedurę związaną z uzyskaniem pozwolenia. Rodzi to negatywne konsekwencje dla rozwoju handlu na polskim rynku sztuki⁴³. Już Kamil Zeidler zwrócił uwagę, że „dopóki krajowe przepisy nie zostaną zliberalizowane, polska sztuka nie będzie mogła stać się uznanym i pełnoprawnym uczestnikiem kultury europejskiej”⁴⁴. Czeskie rozwiązania również mają bardzo rozbudowaną stronę formalną. Badany przykład „Słowiańskiej epepei” pokazuje jednakże, że same zakazy nie gwarantują odpowiedniego stopnia ochrony dziedzictwa. Konieczne jest również każdorazowo wyważenie wartości pomiędzy dobrem publicznym i korzyściami finansowymi. W sprawach związanych z udzieleniem pozwolenia na wywóz same przepisy nie wystarczą – konieczna jest również refleksja nad znaczeniem danego dzieła i pozostawienie ostatecznej decyzji swobodnej ocenie kompetentnego organu, wyposażonego w katalog instrumentów pomagających w podjęciu słusznej decyzji.

RESTRICTIONS ON EXPORTS OF MOVABLE MONUMENTS IN POLISH AND CZECH LAW

ABSTRACT

The necessity of limiting the freedom of transport of moveable monuments is connected with the crime and protection of the cultural heritage of states. One of the pillars on which the European Union is based is the free movement of goods, which is not apply strictly. Article 36 of the Treaty on the Functioning of the European Union permits quantitative restrictions on imports and exports between Member States which are justified by the protection of national treasures of artistic, historical or archaeological value. These prohibitions can not only be discriminatory. The article will present the history of Polish development of regulations concerning the export of monuments and brief analysis of Czech regulations. The analysis will be subjected to a case concerning the loan for the exhibition in Tokyo of the cycle “Slavic epic” by Alfons Mucha.

---

⁴³ K. Zeidler, *op. cit.*, s. 188.

⁴⁴ *Ibidem*, s. 189.

KEYWORDS

law, monuments, export, protection, prohibition, the Czech Republic, Poland

BIBLIOGRAFIA

AKTY PRAWNE

1. „Decyzja nr 1” Ministra Kultury i Sztuki w sprawie zakazu wywozu dóbr kultury za granicę.
2. Dekret Rady Regencyjnej o opiece nad zabytkami sztuki i kultury – DzU 1918, nr 16, poz. 36.
3. Dekret z 1 marca 1946 roku o rejestracji i zakazie wywozu dzieł sztuki plastycznej oraz przedmiotów o wartości artystycznej, historycznej lub kulturalnej – DzU 1946, nr 14, poz. 99.
4. Projekt ustawy o restytucji narodowych dóbr kultury – Druk 1371, Sejm VIII Kadencji.
5. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 roku – DzU 2011, nr 89, poz. 510.
6. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 6 marca 1928 roku o opiece nad zabytkami – DzU 1928, nr 29, poz. 265.
7. Rozporządzenie Rady (WE) nr 116/2009 z dnia 18 grudnia 2008 roku – DzU UE L 2009.39.1.
8. Ústava České republiky 1/1993 Sb. poslední změna zákona: 1.06. 2013.
9. Ustawa o ochronie dóbr kultury z dnia 15 lutego 1962 roku – DzU 1962, nr 10, poz. 48.
10. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami – DzU 2014.1446 j.t.
11. Zákon České národní rady o státní památkové péči – Zákon č. 20/1987 Sb.
12. Zákon o prodeji a vývozu předmětů kulturní hodnoty – Zákon č. 71/1994 Sb.
13. Zákon o vývozu některých kulturních statků z celního území Evropských společenství – Zákon č. 214/2002 Sb.

ORZECZNICTWO

1. Wyrok WSA w Warszawie z dnia 13 marca 2006 r., I SA/Wa 1019/05, Legalis numer 311584.

MONOGRAFIE

1. Jagielska-Burduk A., *Zabytek ruchomy*, Warszawa 2011.
2. Nicholas L. H., *The Rape of Europa. The Fate of Europe's Treasures in the Third Reich and the Second World War*, New York 1995.
3. Pruszyński J., *Dziedzictwo kultury Polski. Jego straty i ochrona prawna*, t. I, Kraków 2001.
4. Zalaszińska K., Zeidler K., *Wykład prawa ochrony zabytków*, Warszawa–Gdańsk 2015.
5. Zeidler K., *Prawo ochrony dziedzictwa kultury*, Warszawa–Kraków 2007.

ŹRÓDŁA INTERNETOWE

1. Diariusz Senatu VI Kadencji nr 42, [online] <http://ww2.senat.pl/k6/dok/diar/42/4206b.htm> [dostęp: 13.08.2017].
2. Heijmans P. J., *Czech Artist's Grandson Sues to Block Loan of Works to Tokyo*, [online] https://www.nytimes.com/2017/01/06/arts/design/alphonse-mucha-slav-epic.html?_r=0 [dostęp: 24.03.2017].
3. Krupa-Dąbrowska R., *Ruchome zabytki trafią na Listę Skarbów Dziedzictwa*, [online] <http://www.rp.pl/Prawo-dla-Ciebie/309199987-Ruchome-zabytki-trafia-na-Liste-Skarbow-Dziedzictwa.html> [dostęp: 24.03.2017].
4. Petycja Fundacji Alfonsa Muchy przeciwko wywozowi „Słowiańskiej epopei”, [online] <http://www.zachrante-epopej.cz/en/> [dostęp: 21.03.2017].
5. Pismo Czeskiego Komitetu Narodowego ICOMOS z dnia 19 lipca 2016, [online] <http://icomos.cz/index.php/en/pamatky-unesco/78-slovanska-epopej-ohrozena> [dostęp: 15.03.2017].
6. Pismo Stowarzyszenia na rzecz ochrony i rozwoju dziedzictwa kulturowego, [online] <http://www.asorkd.cz/wp-content/uploads/2010/12/ZP-Odborná-odpověď-na-web-MK.pdf> [dostęp: 13.03.2017].
7. Zdjęcia „Słowiańskiej epopei”, [online] <https://www.facebook.com/AlphonseMucha/posts/10154075817126324> [dostęp: 21.03.2017].